

Коваль О.В.**УДК 811.161.2'38****РОЛЬ ПОВТОРУ В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ “НЕОКЛАСИКІВ”**

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки **актуальним** є питання дослідження тексту як структурно-сислового цілого. Серед основних ознак тексту науковці виділяють цілісність, зв'язність, членування, лінійність, інформативність, структурно-сисловоу завершеність [5, с. 23]. Зв'язність, як категорія тексту, реалізується через низку структурних і лексико-семантичних засобів, серед яких виділяємо повтор.

За допомогою повтору “можна створювати нові стилістичні фігури і засоби, оскільки він охоплює мовні одиниці всіх рівнів – звуки, морфеми, форми слова, словосполучення, речення, строфи” [7, с. 446].

У тексті повтор може виступати як засіб інтенсифікації авторського впливу, передачі різної модальності дії, а також як засіб композиційного і архітектонічного членування текстового цілого, оформлення абзаців; як елемент побудови мовних лейтмотивів. Через повторювані слова встановлюється асоціативний зв'язок між різними предметами зображення, які пов'язані тематично.

Повтор виконує дві основні функції: структурно-організаційну (функцію зв'язку) і стилістичну (емоційно-експресивну) [10, с. 56]. Дія цієї стилістичної фігури на читача (слухача) “пояснюється як посилення впливу елементів, що повторюються, за кожним новим вживанням, так і тим, що сам факт повторення того самого слова чи словосполучення вносить у його сприймання певні зміни – об'єктивні чи суб'єктивні” [6, с. 301].

Повтор є досить показовим стилетворчим засобом. На думку С. Ващенко, повтор “вносить характерну особливість до структури художнього тексту й виразну відмінність проти строгого логічного” [1, с. 247]. Основна його функція полягає в “художньому увиразненні мови та зміцненні її експресивно-зображальних властивостей” [7, с. 360].

Завдяки повторам виникають яскраві орнаментальні малюнки віршованого тексту. Він “сприяє відображенню хвилюючих моментів у житті людини, стану збудження, підвищеного емоційного реагування на щось” [7, с. 360].

Принципу повторюваності у творах художньої літератури приділялося багато уваги (О.І. Анікін, І.В. Арнольд, І.М. Астаф'єва, Н.І. Белунова, А.П. Євгенєва, А.Є. Кисельов, А.П. Коваль, Т.С. Цветкова, Н.Ю. Шведова та ін.). Функції лексичного повтору в народнопоетичних текстах досліджує Н.Д. Гусарова; Л.В. Зубова відзначає вплив різних видів тавтології (до якої відносить і синтаксичний повтор) на художні твори; Л.Г. Невська розглядає повторюваність як невід'ємну частину художнього тексту.

У нашій роботі досліджуються структурно-семантичні і синтаксичні особливості повтору в художніх творах поетів-“неокласиків”.

Об'єктом дослідження є поетичні тексти “неокласиків”, що містять повтори різного типу.

Мета роботи полягає у виявленні характерних особливостей структурної та функціональної реалізації повторів у художніх текстах митців.

У своїй мовотворчості поети-“неокласики” використовують численні повтори. Митці вживають цю фігуру як засіб згущення емоційного настрою. О. Потєбня відзначив, що основа цього явища не в метричних вимогах, не в поетичних вільностях, а у властивостях думки [8, с. 289]. “Збільшення вживання у мовленні одного і того самого слова дає нове значення, об'єктивне або суб'єктивне” [8, с. 252].

Найбільшу кількість у поетичному словнику “неокласиків” становить звичайне повторення слова.: *Дивись, дивись, безмежні перелogi / І хмар насуплених погроза вдалині* [12, с. 48]; *Взяла ти посох свій і свій*

мандрівний світоч [3, с. 80]; *Я знаю, знаю, знаю: я знову не один – Неначе рухи гаю, зростає шум хвилин.* [12, 54]; *І легко-легко дишуть груди, / а очі сонце п'ють і п'ють...* [2, с. 99].

Важливу роль в уточненні образу відіграють повтори однокореневих слів. Стрижневі слова, вживані у різних формах, доповнюють образ, надаючи йому особливої художньої виразності: *Тебе любив, тебе люблю, / Ненависть заховавши разом* [12, с. 63]; у *вогкому повітрі вогкі зорі* [3, с. 64]; *і за долиною долину / Наче туманами стелить* [12, 67]; *Ведмежа спина і ведмежий торс* [3, с. 75]; *мої поезії – тьми тем і просто тьма* [3, с. 73]; *банальне плетиво банальних рим* [3, с. 73]; *гострої розпуки гострий біль* [3, с. 65]; *Осміяний самим собою, / Одурений дурним життям* [9, с. 93]; *Люблю в тобі мою любов останню* [9, с. 95]; *Хмарним подихом дихнули / Сади, будинки, ліхтарі* [8, с. 130]; *Не раз скубла десниця Десняка* [12, с. 133]; *Розлутувався лютий надаремне* [2, с. 43]. Іноді повтором зв'язуються великі частини твору або й весь твір, чим підкреслюється певна ознака створюваного образу. Завдяки переходу тієї ж самої лексеми з одного рядка в наступний, створюється ефект нагнітання однієї художньої думки: *Єдина воля володіє світом, / Веде в майбутнє нас єдиний шлях, / Ми умремо з єдиним заповітом / В непереможних і міцних серцях / Врятує вроду і себе людина, / Життя зростає над попелом руїн – / Велика мрія, мудра і єдина, / Недаром дзвонить у всесвітній дзвін. / Віки летять, а в незорім морі / Єдине сонце для землі горить, / І всі колісь з'єднаються в просторі – Людина, звір, і квітка, і блакить* [12, с. 49]; *Тебе любить, усе забудь! – / Ти зрозуміла – / Єдина нас єднає путь, / Єдина сила* [9, с. 80]. У наведених прикладах неодноразове повторення лексеми **єдиний** передає основний ідейний зміст творів – заклик до порозуміння людей між собою та досягнення гармонії з природою задля порятунку майбутнього, бо воно єдине для всіх.

Повтор рельєфно окреслює реалії позаомовної дійсності та акцентує на них увагу. М. Рильський за допомогою повторів створює образ минулого, сповненого суперечливих і легендарних подій, постатей і вчинків: *По-простому: в минулому є терни, / Але є також і вінки тернові, / Царі у зброї зради і війни / І бунтарі із зброєю любові* [9, с. 197].

Найбільш частотним у мовотворчості “неокласиків” є повтор службових слів – полісиндетон. Такий повтор у більшості випадків логічно не виправданий, але пояснюється необхідністю посилити емоційну виразність слова. Окремо вжите слово виявляється недостатнім, щоб передати всю силу вкладеного в нього почуття: *Не вино, не сон і не отруту...* [12, с. 90]; *Пісня летить у поля у безкраї* [12, с. 87]; *Де плинуть сані, наче кораблі, / У білому, у сніговому морі* [9, с. 74]; *Ступила ти на шлях на зловорожий свій* [3, с. 80]; *В краю, де цілий рік негода, та зима, / та моря тужний рев, та варвари довкола... / Убогий, дикий край! Весною бруд і холод, / Улітку чорний степ: ні затишних гаїв, / Ні виноградників, ні золочених нив* [3, с. 81].

Цікавим є випадок ритміко-синтаксичного повтору сполучника “і”, який створює враження повільного та поступового нагнітання ліричного хвилювання: *І враз притих, і обрії занімів, / І день блідий уже не хоче жити. / Ти подивись, і сядь, і одпочинь: Гудуть гудки, і сонце, і рослини. / Не п'яний мед і не думок полинь - / Димовий сон несуть тобі години* [12, с. 90]; *Минає дощ, і сніг, і град, / І темних бур зловісні птиці. - / І жертов дольних аромат, / І співів молитовний лад / У цвіті білому таїться* [9, с. 159]. Тринадцять разів в одному вірші вживає сполучник “і” П.Филипович, а М.Рильський – п'ять разів в одній строфі. Така синтаксична конструкція відбиває основний принцип мовотворчості “неокласиків” – прагнення посилити художнє враження, надати слову найбільшій емоційній виразності.

Часто поети вживають тавтологічні звороти. Як правило, це сполучення фразеологічного типу, які складаються зі слова, підсиленого його модифікованою формою: *У синій синяві* [3, с. 85]; *Дзвеніли дзвони і гули* [9, с. 50]; *І ждала дивних див* [3, с. 80]; *Незване диво з див* [12, с. 87]; *А потім бачить дивне диво* [12, с. 111]; *Де, як у давню давнину* [4, с. 48]; *далекі далі* [4, с. 40]; *Глянь, поглянь: на виднокрузі...* [12, с. 94]; *І збагнути серце хоче / таємниці таємниць* [2, с. 67].

Потужний експресивний потенціал мають повтори звертань та вигуків: *Земле, ти, земле, дарма / думають: сіра-сириця* [12, с. 50]; *Ой, зійдуть квітки, / Ой, росте печаль / На землі* [12, с. 52]; *Пісне, пісне, чого сумна, / Заквирила в смарагдах свята* [2, с. 71].

Повторювані лексеми можуть займати різні позиції в межах одного віршованого тексту. Дуже часто повторювані елементи розділяють інші лексеми. Залежно від місця повтору в синтаксичному та ритмічному цілому контексті і змінюється смисловий наголос, чим створюється новий стилістичний ефект: *Забудь і ти, забудь навіки(?); і видно, вже видно, як берег бринить, / ясного майбутнього сонячний берег* [2, с. 145].

В окрему групу треба виділити анафори – “дуже виразні фігури у стилістично художньому плані” [7, с. 361]. Тут повторювані елементи можуть виступати циклами, як парними, так і складнішими: *Хтось проміняє, купить, / Хтось обідніє вкрай* [12, с. 53]; *Вийшов і я, бо мушу, / Вийшов та крикнув сам* [12, с. 54]; *Коли затихнуть двері, / Коли заснуть стільці* [12, с. 54]; *Закликаю вітер і хмари, / Закликаю, земле, тебе! / І бринять найміцніші чари - / Закликаю сонце сіпе* [12, с. 56]; *Було ти любе і ясне, / Було байдуже і жорстоке* [12, с. 63]. В поезії М. Рильського “Життя кудись іде...” анафора продовжується поетичним зіткненням. Кожна з трьох строф починається словами – *життя кудись іде*. В такий спосіб відбувається нагнітання однієї художньої думки: життя “кипить”, затягує у свій вир, і ми не помічаємо, що часу, відведеного нам, залишається все менше. Кожний повтор символізує новий етап: *Життя кудись іде. Життя шумить і грає, / Немов на провесні пливе потік бурливий, / Що землю рие скрізь, каміння розбиває / І далі мчить все – і гордий, і щасливий. / Життя кудись іде. Горять огні великі, / Огнем веселчастим ясний бенкет сіяє, / І чути срібний сміх, і десь дзвенить музика, / Що вроду, і*

життя, її кохання прославляє. / *Життя кудись іде, хвилюється, як море, / І манять до утіх нас устоньки дівочі... / А серце обвило холодне, чорне горе, / А серце томиться в обіймах чорних ночі* [9, с. 317]. В певну мить людина вже не витримує шаленого ритму, відчуває фізичну і моральну втому від боротьби із негараздами, нездатність опиратися далі труднощам, що спіткають її. І залишаючись на узбіччі, стає стороннім спостерігачем: *Не клич мене, життя! Покинь мене на скелі, / Я лиш дивитимусь на ці бурхливі хвилі, / Я лиш стіватиму один у цій пустелі / Про рай розбитий мій, про дні далекі... милі...* [9, с. 318].

У мовній творчості “неокласиків” часто застосовуються кільцеві повтори, якими починається і закінчується певна синтаксична конструкція. Вони беруть участь у композиційній будові образного сюжету, формують рамку строфи чи віршованого тексту, а отже несуть значне художнє навантаження: *Уже давно розвиднялося... / Я йшов, повертався я* [12, с. 61]; Повторами першого та останнього рядків строфи, або першої та останньої строфи всього вірша досягається зближення та водночас протиставлення віддалених один від одного відрізків тексту, створюється відчуття незакінченої думки: *Встали примари старі: / Ляца, Чарнецького тіні! / Серед нової Руїни / Встали примари старі* [2, с. 106].

В поетичній мові “неокласиків” трапляються повтори, побудовані на антонімічному контрастуванні. Вони різняться своїм семантичним змістом на тлі зовнішньої подібності і, створюючи ефект несподіваності, увиразнюють поетичну мову: *У неї вистачить казок / Усім – і милим, і немилым* [12, с. 67]; *В нерухомості пустині / він рухомий сам-один* [2, с. 143]; *Молитву віри чи прокльон зневіри* [9, с. 355]; *Малі на старість, змолоду старі* [9, с. 71]; *Діти родяться, жито не родить* [9, с. 189].

Повторюватися можуть не тільки частки, слова або словосполучення. “Неокласики” застосовують повтор окремих частин слова, здебільшого префіксів: *Всіх приворожить, всіх пристить* [12, с. 67]; *Мить – як безвік. Безгоміння* [2, с. 67]; *Коли і в хаті найбіднішій, / і в найубогішій кварталі... / завітнуть сонячні троянди* [2, с. 45]. У таких випадках префікси модифікують значення слів, від чого певною мірою залежить стилістична вартість повторюваних лексем і всього виразу.

Отже, численні повтори, вживані “неокласиками”, підкреслюють експресивність поетичного синтаксису. В художній мові митців повтори виступають як фігури (анафори, полісиндетон, поліптитон, градація, а також – зіткнення, симплока, звертання), як симетричне розташування слів у реченні, як прикладка і т. ін.

Більшість повторів має значне ідейно-художнє навантаження. Вони виражають напруженість та яскравість поетичних переживань, надають мові динаміки, зміцнюють зв'язки основного образу з усіма іншими образами твору, а також уточнюють і увиразнюють його зміст.

У повторах, як і в інших художніх засобах, знайшов своє відображення властивий поетам-“неокласикам” оригінальний і нестандартний образний спосіб мислення.

Джерела та література:

1. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка / В. С. Ващенко. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1963. – 252 с.
2. Драй-Хмара М. П. Вибране / М. П. Драй-Хмара. – К. : Дніпро, 1991. – 210 с.
3. Зеров М. Твори : у 2-х т. / М. Зеров. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – 360 с.
4. Клен Ю. Вибране / Ю. Клен. – К. : Дніпро, 1991. – 460 с.
5. Ковалик І. Методика проведення лінгвістичного аналізу тексту / І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плюц. – К. : Вища школа, 1984. – 119 с.
6. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – 350 с.
7. Мацько Л. І. Стилiстика української мови : підруч. / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
8. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 344 с.
9. Рильський М. Збірник творів : у 20 т. / М. Рильський. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 1. – 345 с.
10. Синиця Л. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту / Л. Синиця // Мовознавство. – 1994. – № 6. – С. 55-58.
11. Сучасна українська літературна мова : Вступ. Фонетика / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – 436 с.
12. Филипович П. Поезії / П. Филипович. – К. : Радянський письменник, 1989. – 215 с.